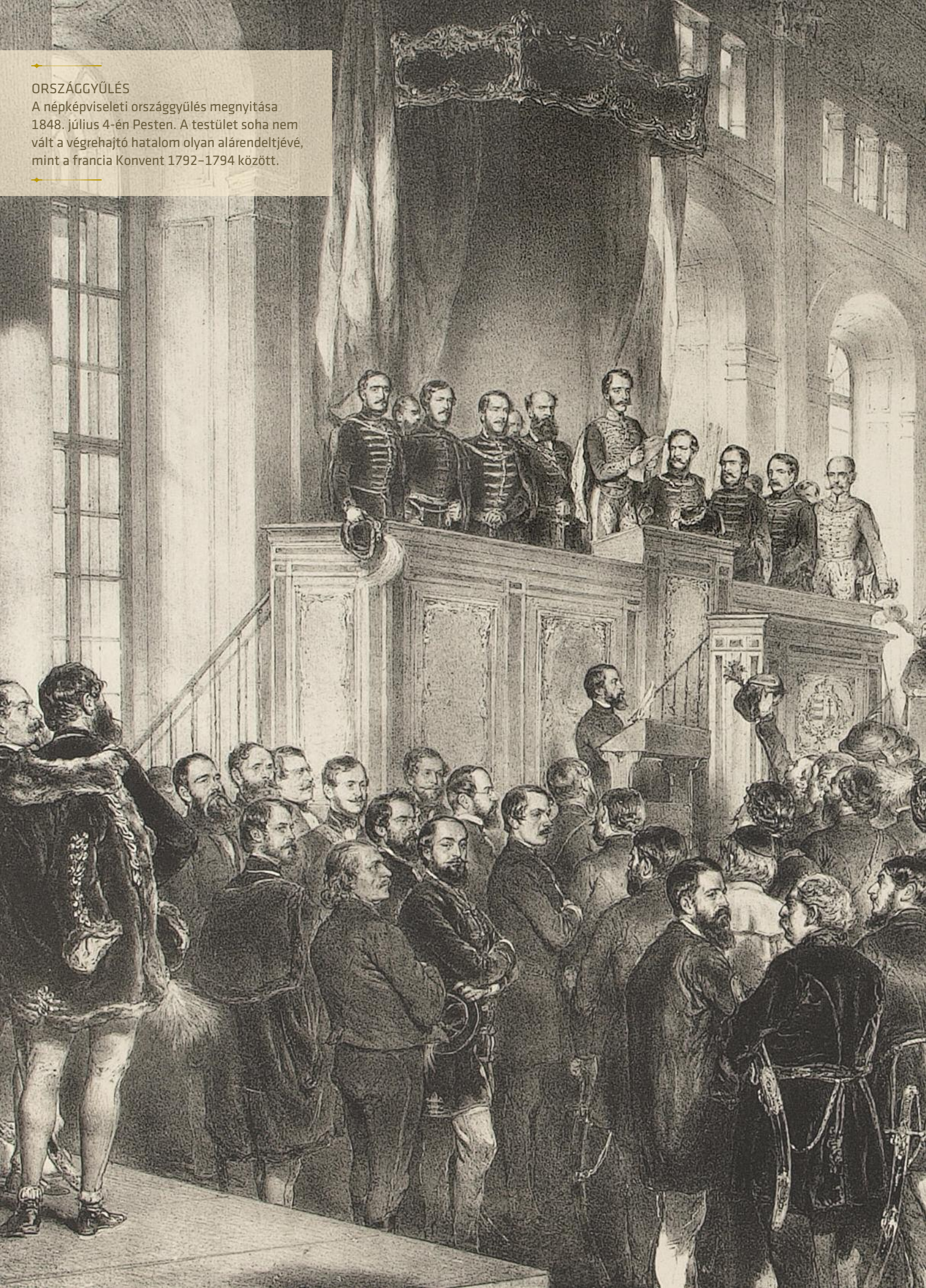

ORSZÁGGYŰLÉS

A népképviselői országgyűlés megnyitása
1848. július 4-én Pesten. A testület soha nem
vált a végrehajtó hatalom olyan alárendeltjévé,
mint a francia Konvent 1792–1794 között.

HERMANN RÓBERT

1848

FORRADALOM ÉS/VAGY SZABADSÁGHARC?

Magyarország és Ausztria 1848-49-es konfliktusát sokan és sokszor próbálták meg egyetlen szóval jellemezni. Az 1849 után megjelent osztrák és orosz munkák a forradalom, lázadás, felkelés (*Revolution, Rebellion, Aufstand, Insurrektion*) szavakat használták. Az 1849-1867 között Magyarországon magyarul vagy németül megjelent művekben is a forradalom, illetve a Revolution szóval illették az eseményeket; így tett Szilágyi Sándor, de Kemény Zsigmond is *Forradalom után* című röpiratában bírálta a kossuthi túlzó politikát. A 19. századi „hivatalos” osztrák munkák a pejoratív forradalom mellett legfeljebb hadjáratok történeteként voltak hajlandók tárgyalni az eseményeket. Jellemző módon azonban csak a téli és nyári hadjárat, tehát az osztrákok számára sikeres két eseménysor szerepelt a címekben; a tavaszi hadjáratot hiába keresnénk közöttük. De mit is értünk forradalomról? S forradalom volt-e az, ami 1848 márciusában (szűkebb értelemben március 15-én) lezajlott? Tudták-e a résztvevők, hogy forradalmat csináltak; egyáltalán, forradalomnak tekintették-e az eseményeket?

VÁLTOZÓ TERMINOLÓGIA

A magyarok és pártolói függetlenségi háborúról, nemzeti harcról, szabadságharcról írtak, a forradalom szó használatát lehetőleg kerülték. Kivéteklént említhető Charles Louis Chassin és Irányi Dániel 1859–1860-ban Franciaországban megjelent műve, amely *A magyar forradalom politikai története 1847–1849* címet viselte – de Franciaországban a forradalom szónak nem volt olyan negatív tartalma, mint a kontinens más országaiban, sőt, a modern francia nemzettudat egyértelműen az 1789–1794 közötti időszakban gyökeresedett. Egy osztrákbarát francia történész pedig azt fejtegette, hogy hiba a magyar eseményeket forradalomnak nevezni, hiszen azok egyszerű lázadásnak tekinthetők a törvényes hatalom ellen, s a 17. századi francia rendi felkelésekre emlékeztetnek.

Ugyanakkor jellemző, hogy amikor Horváth Mihály püspök, az 1849-es Szemere-kormány minisztere megírta az 1848–1849. évi események történetét, ezt két külön munkában tette. Az 1823–1848 közötti időszakot áttekintő, *Huszonöt év Magyarország történetéből* című munka nyolcadik könyve *Az átalakulás forradalomszerű keresztülvitele* címet viseli, s ez tárgyalja az 1848. március elejétől április közepéig, a Batthyány-kormány hivatalba lépéséig terjedő időszakot. A *Magyarország függetlenségi harczának története 1848 és 1849-ben* című munka pedig 1848 áprilisával kezdődik s 1849 októberével, Komárom feladásával és a megtorlással ér véget. Ez utóbbi mű előszavában Horváth ki is fejtette, hogy 1848 tavasza a reformkor logikus eredménye és lezárása volt, ami pedig ezután következett, egy gyökeresen más, önálló eseménysor – azaz 1848. március 15-től és április 11-től nem vezetett egyenes út a szabadságharcig.

A kiegyezés után a magyar terminológiában az önvédelmi, illetve a függetlenségi harc, együttesen szabadságharc meghatározás került előtérbe. A népszerű történeti kiadványok, Vargyas Endre, Brankovics György, Gracza György munkái, továbbá a Bródy Sándor – Jókai Mór – Rákosi Viktor trió nagy képes albuma egyaránt ezt a meghatározást használták.

Ugyanakkor a hivatásos történész Marczali Henrik az 1848. tavaszi eseményeket mind Magyarországon, mind Ausztriában forradalomnak, az 1848 nyarán kitört szerb felkelést követő

időszakot pedig szabadságharcnak nevezte a legújabb kor történetéről írott nagy összefoglalójában. A Szilágyi Sándor által szerkesztett millenniumi összefoglalóban (*A magyar nemzet története*) Márki Sándor *Az 1848/49-i évi szabadságharc története* címmel írta meg az időszak krónikáját. Ugyanakkor az 1847 novemberétől 1848. október elejéig terjedő időszak *A demokrata királyság megalapítása* címet kapta, s Márki a szövegben is kényszerrel került a magyar eseményekkel kapcsolatban a forradalom szó használatát. Az 1848. októberétől március végéig terjedő eseménysort *Az önvédelem harca*, az ezt követő időszakot pedig *A függetlenségi harc* címmel tárgyalta.

E szemantikai fejtegetés talán túlzottan elvontnak és terméketlennek

Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány elnökeként, majd kormányzóelnökként is mindvégig megtartotta a parlamentáris normákat. Kétségtelen személyes befolyása ellenére sem lett belőle magyar Robespierre.

tűnik, de rávilágít arra, hogy a két fél nemcsak 1848–49-ben, de utána is elbeszélte egymás mellett. A magyar megközelítés kiindulópontja (köz)jogi jellegű volt. Eszerint Magyarország 1848 tavaszán megkapta az öt törvényei alapján már addig is megillető alkotmányt, s később joggal fogott fegyvert ennek védelmében előbb a szerb és horvát, majd a cs. kir., végül az orosz seregek ellen. Az osztrák (vagy inkább

birodalmi) megközelítés ezzel szemben az volt, hogy Magyarország politikusai a birodalom szorongatott helyzetében kieroszakolták ezeket a különleges jogokat, s ezzel a birodalom egységét veszélyeztették. Sőt, később újabb jogok kicsikarásával már a birodalom felbomlásztására törekedtek. Emellett elnyomó politikájukkal elvadították maguk mellől a magyarországi nemzeti kisebbségeket is. Ausztria tehát nem tett mást, mint a birodalom fenntartása érdekében felszámolta az azt veszélyeztető lázadást. Emellett mindkét oldalon megjelent az összeesküvési teória is. A magyarok a kamarilla, a cs. kir. szoldateszka és a nemzetiségek hosszan előkészített, egységes fellépésével magyarázták a fegyveres harcok kitörését. Az osztrák fél pedig Kossuth és a radikálisok, valamint az európai forradalmi párt(ok) összeesküvését okolta a konfliktus kiéleződéséért.

A magyar felfogás szerint az 1848 áprilisában kialakult állapotot csak mindkét fél együttes akaratával, tárgyalások útján lehetett volna megváltoztatni. A birodalmi felfogás szerint a birodalom érdeke volt az elsődleges. Ha a másik fél ezt az érdeket veszélyeztette, a birodalom vezetőinek nemcsak joguk, de kötelességük is volt az egyoldalú (s akár erőszakos) korrigálás. A két felfogás az eltérő eszközrendszerből és -készletből fakadt. Magyarországnak 1848 előtt nem volt önálló hadserege vagy külképviselete; pénz- és kereskedelmi ügyeit sem intézhette szabadon. A magyar fél tehát egyedül törvényes, jogi eszközökkel történő rendezés során változtathatott pozícióján. Közjogi szempontból viszont kedvezőbb helyzetben volt, mint a birodalmi vezetés. Ez utóbbi azonban az alkotmányos jog eszköztáránál jóval hatásosabb és meggyőzőbb érvekkel rendelkezett. Ám hiába sikerült ezek alkalmazásával néha politikai konfliktusokat is rendeznie vagy saját javára eldöntenie, ha ezek eredményét nem tudta jogilag is elfogadtatni a magyar féllel. Magyarország függetlenségét (azaz az örökös tartományokétól eltérő politikai berendezkedését) 1790 óta

törvény mondta ki. A magyar fél a gyakorlatban nem volt képes érvényesíteni ezt a birodalmon belüli önállóságot, de a birodalom vezetői sem tudták jogilag semmissé tenni ezt a magyar igényt.

Érdekes módon a magyar liberális történetírás 1848-ról alkotott képét kritizáló s az események újfajta interpretációját megkísérlő Szabó Ervin nem a forradalmi vonásokra erősített rá munkáiban, hanem inkább az események forradalmi jellegét vonta kétségbe. Az ő elképzelései szerint 1848–1849 szinte alig különbözött a 17. század rendi függetlenségi küzdelmeitől, s az élen álló nemesség ugyanúgy nem törődött az alsóbb néposztályokkal, mint két évszáz-

addal korábbi elődei. Szabó még a jobbágyfelszabadításon is csak kritizálni valót talált, sőt alapjaiban vonta kétségbe azt a liberális tételt, hogy ennek kimondásában a magyar nemességet nagylelkűsége és a „korparancs”, azaz a jobbágyfelszabadítás elkerülhetetlen ségének felismerése vezette.

Tudomásunk szerint a manapság természetesnek tekintett forradalom és szabadságharc meghatározás először a Horthy-korszak emblematikus történeti szintézisében, a Hóman Bálint és Szekfű Gyula által írott *Magyar történet* hasábjain jelent meg: Szekfű ezzel a címmel mutatta be az 1844-es országgyűlést követő „konzervatív re-

Szerb–magyar összecsapás a Délvidéken 1848 nyarán. Az 1792 utáni franciaországi eseményekhez hasonlóan egyazon hadsereg alakulatai is szembekerültek egymással, s a szerbek részéről gyakori volt az etnikai tisztogatás is.

form” és az 1849. októberi megtorlás közötti eseménysort. Ugyanakkor a szövegből nem derül ki, hogy Szekfű mit tart forradalomnak vagy mit tekint forradalminak az események sorában. Március 15. leírása *A pesti radikális mozgalmak* című fejezetbe került (12 sorban), kronológiailag az áprilisi törvények utánra, amivel a szerző gyakorlatilag kétségbe vonta, hogy a pesti forradalomnak bármi hatása lett volna az átalakulás győzelmére és az áprilisi törvények szentesítésére.

1945 s főleg az 1948. évi centenárium után azonban ez a kettős meghatározás vált elterjedtté. Ezzel a címmel jelent meg a Magyar Kommunista Párt történetiszemléletét tükröző centenárius kötet, az 1960-as években fiatalok számára induló *Képes történelem* sorozat vonatkozó kötete (egy 1956-os elítélt forradalmár tollából), s változó jelzőkkel (polgári forradalom,

nemzeti szabadságharc) a hivatalos összefoglalók is ezt a címet viselték. Természetesen ez került be a tankönyvekbe is.

Később az események jellemzésére már két szót, a forradalmat és a szabadságharcot használták. Deák István Amerikában élő magyar történész 1979-ben „törvényes forradalom”-ként (*lawful revolution*) határozta meg az eseménysort; igaz, amikor a munkát négy év múlva Magyarországon magyar fordításban kiadták, nem ezzel a címmel, hanem az angol kötet alcímével (*Kossuth Lajos és a magyarok 1848–49-ben*) jelent meg – nehogy valaki össze találja téveszteni más törvényes forradalommal. Deák azzal is árnyalta a képet, hogy a polgárháború kifejezést is használta; igaz, ezt a meghatározást nem Ausztria és Magyarország, hanem a magyarok és a magyarországi nemzetiségek közötti fegyveres harcra alkalmazta.

PEST ÉS POZSONY

1848. március 15-ét illetően meglehetősen egyértelmű a helyzet. Az 1848. tavaszi eseményeket, főleg a Pesten történeteket már a kortársi, 1848 tavaszán megjelent munkák forradalomnak nevezték. Petőfi, a pesti forradalom vezetője így írt Arany Jánosnak március 21-én:

„Forradalom van, barátom, s így képzelheted, mennyire vagyok elememben! [...] Sokan el akarják mozgalmainktól e nevet disputálni, és miért? mert vér nem folyt. Ez csak dicsősége a dolognak, de a dolgot nem változtatja meg. Én forradalomnak tartok minden erőszakos átalakulást; márpedig mi erőszakkal vívtuk ki a sajtószabadságot és Stancsics [Táncsics Mihály] kibocsáttatását. Hogy ellenszegülés nem történt, ez csak azt mutatja, hogy az ellen vagy teljesen átlátta tehetetlen gyöngeségét, vagy gyáva volt megtámadni bennünket. Hah, ha láttad volna, midőn a comité du salut publicból [a Pest Városi Rendre Ügyelő Választmányból] a deputáció megjelent ezrek és ezrek kíséretében követeléseivel, milyen halvány volt, s mint reszketett a nagyméltóságú Helytartótanács!” Petőfi tehát az erőszakos átalakulást tekintette forradalomnak, amelynek nem feltétlenül kell egyszersmind véres átalakulásnak is lennie.

Ebben a tekintetben a pesti forradalom valóban szinte példa nélkül állt a korabeli Európában. Az 1848 januárja és márciusa közötti forradalmak, lett légyen szó Palermóról, Nápolyról, Párizsról, Bécsről, Berlinről, Milánóról, mindenütt tömegtüntetésekkel, fegyveres felkelésekkel, a forradalmárok/felkelők és a régi rendet őrző hadsereg összecsapásával kezdődtek, s csak később jutottak el – ha eljutottak – a konszolidációig. A legfőbb követelés mindenütt az alkotmányosság volt – kivéve talán Münchent, ahol a király szeretőjének távozását követelték. Franciaországban a királyt és a miniszterelnököt kergették el, Ausztriában Metternich ál-

—

Lamberg Ferenc báró, császári királyi altábornagy, kinevezett fővezér meggyilkolása Pesten 1848. szeptember 28-án. A véres esemény után sokan tartottak attól, hogy ez lesz a magyarországi mérsékelttel történő leszámolás kezdete. Ugyanakkor a képviselőház elítélte a történeteket, s vizsgálatot rendelt el az ügyben.

—

Petőfi Sándor a francia forradalom tanulmányozásán keresztül készült fel a magyar forradalomra, s 1848 őszén szívesen vett volna egy, az 1792. évihez hasonló fordulatot.

az Udvar meghátrálása a jobbágyfelszabadítás kérdésében vagy a megalakítandó független, felelős magyar kormány hatáskörének ügyében is. A pesti mozgalmak azonban önmagukban nem érthették volna el a polgári átalakulás keresztülvitelét – ehhez a pozsonyi törvényhozásra volt szükség.

A pesti forradalom megteremtette a maga irányító szervezeteit, a Pest városi, illetve a Pest Megyei Rendre Ügyelő Választmányt (Petőfi az előbbit nevezte a francia forradalmi Konvent Közjóléti Bizottságának francia nevével). Ám ezek a szervezetek nem Pozsony ellenpólusai voltak – még ha bizonyos kérdésekben radikálisabb álláspontot is képviseltek az országgyűlésnél vagy a formálódó kormánynál. Pest alapvetően alárendelte magát Pozsonynak, s amikor Batthyány Lajos március 23-án megnevezte leendő kormányának tagjait, illetve az alakuló testület képviselőire a nádorral együtt kinevezte a Miniszteri Országos Ideiglenes Bizottság tagjait (Szemere Bertalan leendő belügyminisztert, a fővárosban lévő Klauzál Gábor leendő fölművelés-, kereskedelem- és iparügyi minisztert, illetve a fővárosba visszatérő Pulszky Ferencet), a konfliktus lehetősége gyakorlatilag elenyészett. Már csak azért is, mert Klauzál egyben tagja volt az immár Központi Rendre Ügyelő Választmánynak is.

Pest tehát nem vált olyan forrongó forradalmi fővárossá, mint amilyen Párizs volt 1789–1794 között. Pozsonyban figyeltek is erre, nem véletlenül mondta Kossuth március 19-én a pesti egyetem küldöttségének fogadásánál a következőket: *„én Budapest város lakosságát e hazában kimondhatatlan nyomatékosnak, s Budapestet az ország szívének tartom, de urának soha tartani nem fogom. E nemzetnek szabadsága van, s minden tagja szabad akar lenni, és e szót, »nemzet«, valamint semmi casta [kaszt], úgy semmi város magának nem arrogálhatja; a 15 millió magyar teszi egészben a hazát és nemzetet. A mozgalmak közepette tehát, midőn örömmel értettem részemről, hogy Budapest városoknak érdemes lakossága osztozott azon érzetben,*

lamkancellárt; Milánóból kiűzték a cs. kir. hadsereget. „Ehhez képest” a pesti forradalom legfőbb eredménye a sajtószabadság kikiáltása és egy vizsgálati fogságban lévő politikai fogoly – Nyáry Pál Pest megyei alispán kezessége alapján történő – kiengedése volt.

Magyarországon azért is alakulhattak így az események, mert a „forradalmi” és a konszolidációs folyamat kezdettől párhuzamosan, egymást erősítve haladt. A pesti forradalom alapvetően egy, Kossuth 1848. március 3-i feliratának megtámogatását célzó országos aláírási mozgalomból nőtt ki (s kelt önálló életre), és éppen azon a napon tört ki, amikor a magyar országgyűlés küldöttsége Pozsonyból Bécsbe indult, hogy a megszavazott és formulázott feliratot elfogadtassa az uralkodóval és a Habsburg Birodalom kormányzatával.

Mind a pesti forradalmat, mind a felirat elfogadását a március 13-án kitört

bécsi forradalom inspirálta. Pest azonban mit sem ért volna Pozsony nélkül, hiszen az ország politikai központja ekkor még nem (csak) Pest, hanem Pozsony (is) volt – ott ülésezett az országgyűlés, amely formulázhatta és törvényesíthette Pest követeléseit. Pozsony pedig mit sem ért volna Pest nélkül, hiszen ha nem állnak (forradalmi) tömegek az átalakulás mögött, az időközben konszolidálódott Bécsben a birodalmi vezetés elhúzhatta volna a tárgyalásokat mindaddig, amíg számára kedvező változás nem következik be.

Ez a fajta hol spontán, hol tudatos együttműködés és egymás erősítése határozta meg 1848 március-áprilisának eseményeit. A pesti forradalom híre nélkül nem történhetett volna meg Batthyány Lajos miniszterelnöki kinevezése március 17-én s a március 3-i felirat követeléseinek legalább elvi elfogadása. De az időről időre fellángoló pesti (és vidéki) mozgalmak eredménye volt

La Crudeltà dei Serbiani contro i Tedeschi
Weiskirchen nel Banato.

A Szerbek által a német Lakosokon elkövetett irtózatias tények
Fejertemplomban.

Jelenet Fehértemplom ostromából.
A délvidéki polgárháború kegyetlenségei emlékeztettek a vendée-i polgárháború brutalitására. 1848. augusztus 19.

mellyel mi is lelkesítettétek, midőn a fejedelem trónja előtt felszólaltunk, ti a királyi szék iránti hűség érzetében, úgy reményelem, osztozik annak érzetében is, hogy csak a nemzet az, akit illet a nemzet sorsának eldöntése; és hogy osztozik abban is, hogy ez a nemzet jogainak, hivatásának s rendeltetésének érzetében oly erős, miszerint mindenkit, kinek olyas gondolat jönne eszébe, letiporni tudna.” A küldöttség egyik tagjának, Vasvári Pálnak pedig – Széchenyi naplója szerint – egyenesen azt mondta, hogy *„ki Pesten nem engedelmeskedik, függni fog!”*

Összességében tehát joggal nevezhetjük forradalomnak a történeteket, mert az országban 1848 március–áprilisában valóban forradalmi változás ment végbe, részben forradalmi külsőségek, tömegmozgalmak, tüntetések körpezette. Az ország független, felelős kormányhoz jutott, s ezzel 1526, a mohácsi vereség óta először az ország sorsára vonatkozó legfontosabb döntések nem az ország határain kívül, hanem az ország fővárosában születhettek.

A változás azonban nem csupán a hatalomgyakorlás technikájában következett be. Az ország ekkor lépett át a feudális társadalmi rendből a polgári társadalomba. Az addig jogfosztott jobbagság többsége az általa művelt föld szabad paraszti birtokosává vált. A forradalom ugyan nem juttatott mindenkinek tulajdonhoz, de a törvény előtti egyenlőség elvének kimondása a polgári szabadságjogok egyik legfontosabbikát jelentette. A köztelherviselés, a cenzusos, azaz a vagyoni helyzeten és nem a társadalmi pozíción alapuló választójog, a népképviselőt bevezetése mind azt jelezte, hogy Magyarország némi késéssel ugyan, de a Nyugat-Európában már ismert társadalmi fejlődési modellt fogja követni.

AZ UDVAR FORRADALMA

Kossuth viszont egész életében azt hangsúlyozta, hogy ami 1848 tavaszán történt, nem forradalom volt. Fiatalkorában – hasonlóan a magyar politikai elit többi tagjához – ő is tanulmányozta a francia forradalom történetét, váz-

latot is készített róla, de – szintén hasonlóan a hazai liberális elit tagjaihoz – egyáltalán nem tartotta követendő mintának az 1789–1794 közötti időszakban történeteket. 1847-ben, amikor Széchenyi a *Politikai program. Töredékek* című munkájában forradalom felidézésével vádolta őt, a cenzúra által eltiltott válaszában így fogalmazott: *„megtanultam a históriából, hogy a forradalmak napjára gyakran a szolgáltság hosszú éjjele következik. E fegyverhez csak a kétségbe esés folyamodhatik. Kétségbe esni pedig csak annak szabad, kinek már nincsen mit vesztenie. Nekünk Istennek hála még van.”*

Jellemző, hogy 1848. április–június közötti irataiban sem a forradalom, sem a revolúció szót nem használta a tavaszi magyar eseményekkel kapcsolatban. Július 1-jén a népképviselői országgyűlés képviselőinek tartott tájékoztatójában így fogalmazott: *„meg lévén alapítva a magyar felelős kormány, ez Magyarország minden törvényhatóságai által lelkesedéssel pártoltatott, és ez által forradalmi veszélyek nélkül érhattünk célt, míg alkotmánytalan népek ily sima úton alig rázhatják magukról le az önkénynek hervasztó bilincseit. – A pártviszályok megszűntek és a magyar őszintén szorítja a magyarnak kezét, – a forradalomból az alkotmányos életre azon elvek megtagadása nélkül mentünk át, melyek mellett életünk zsengejétől fogva küzdöttünk; a szabadságba rendet hoztunk, de a rendért nem áldoztuk fel elveinket, az anyaországot magát bántatlan erőben fenntartottuk.”* Július 11-i nagy beszédében is hangsúlyozta, hogy téves az az állítás, mely szerint *„Magyarország valamely pártütés vagy revolúció útján csikarta volna ki a fejedelemtől jogait és szabadságait”*.

De még 1849 februárjában is úgy fogalmazott, hogy *„az 1848-ki törvények nem revolucionális törvények, s a nemzetnek semmi új jogot nem adtak, hanem csak a közigazgatás formáit változtatták meg, minisztereket állítván oda, hol elébb egy kollegiális tanács [a Helytartótanács] állott; – mikint ily változtatás már másszor is történt, maga a Consilium [a Helytartótanács] is nem igen régi institúció lévén.”*

Sőt, a függetlenség és a trónfosztás kimondását indítványozó 1849. április 14-i beszédében is kifejtette, hogy *„az 1848-ki törvények erős meggyőződésem szerint Magyarországon nem revolúció szüleménye. Az 1848-ki törvényekkel a magyar nemzet nem tett revolúciót,*

nem volt az semmi egyéb, mint biztosítása azon jogoknak, melyek papíron, és ha királyok esküje a papíros malasztjánál több volt volna, a királyok esküjében s a velők kötött alkukötésekben mindig sajátunk volt Isten s világ előtt.” Magában a *Függetlenségi nyilatkozat*-ban pedig azt hangsúlyozta, hogy *„bár a februári francia forradalom által előidézett szellemi rázkódtatás következtében az ausztriai birodalomnak csaknem minden tartománya forradalomban, s a dinasztia egészen gyámolatlan volt: a hű magyar nemzet nem igyekezett ezen körülményt arra felhasználni, hogy a király ellenében új meg új jogokat szerezzen a nemzetnek, hanem megelégedett azzal, hogy nemzeti szabadságát, önállását és függetlenségét a miniszteri felelősségre alapított közigazgatási rendszer által, újabb meg újabb királyi hitszegések ellen biztosította.”*

Ugyanakkor volt olyan eleme 1848–49 magyar történetének, amit Kossuth is forradalomnak nevezett – de ez nem 1848 márciusa, hanem 1848 októbere volt. Logikus lenne, ha az Udvarral való (végső) szakítást nevezte volna forradalomnak – de erről szó sincs. Kossuth az Udvar politikáját nevezte forradalomnak – azaz a törvényességet mellőző, erőszakos változásnak: *„a király és a kamarilla konspirált a királyi eskü, a törvény s alkotmány ellen, – nem mi revoltálunk, hanem az udvar revoltált”* – írta ifj. Pázmándy Dénesnek, a képviselőház elnökének október 19-én. Az 1849. április 14-i beszédében is hangsúlyozta, hogy *„oly méltányosok és mérséklettek valánk, hogy nem lépünk ki a forradalmi térre, hanem védelmeztük magunkat az igazságtalan megtámadás ellen”*.

Később, egy 1858. évi angolai felolvasásában is úgy fogalmazott: *„miként az osztrák ház [ti a Habsburg-ház] azon perctől kezdve, hogy Magyarország ellen nyíltan az erőszak, a forradalom terére lépett, a beolvasztási szándékot is több ízben nyíltan proklamálta.”*

Kossuth tehát mindazt, ami magyar részről 1848 márciusa és 1849. április 14. között történt, nem tekintette forradalomnak, hanem részint törvényes átalakulásnak, részint e törvényes átalakulás vívmányait védő, szintén törvényes önvédelmi harcnak. Április 14. után azonban ő maga és a megalakuló Szemere-kormány tagjai is használták a függetlenség és a trónfosztás kimondásával megkezdődött újabb időszak megnevezésére a forradalom szót. A

kormányzóelnöki jogkörrel folytatott parlamenti vitában április 22-én kijelentette: „ha most, midőn forradalmi időköt élünk, arra akarnak minket kötelezni, hogy Werbőczy törvényeinek korlátai között mentsük meg a hazát, akkor bizony nem vállalom el ezen kötelességet.” A július 28-án kiadott, általános felkelésre felszólító kiáltvány szerint „ez az erény, ez a hazafiúi hűség az, a szabadságszeretet forradalma”. Ugyanakkor, hangsúlyozva a francia forradalommal szembeni különbséget, kifejtette, hogy „a magyar nemzet forradalma ment a terrorizmus minden szörnyeitől, s hadviselésünk hódol a műveltség s humanitás isteni elveinek”.

A forradalomról, illetve a magyar események forradalomként történő meghatározásáról alkotott véleményét legrészletesebben a már említett 1858. évi angliai felolvasásban fejtette ki:

„1848-ban volt ugyan forradalom Magyarországon, de azt nem mi magyarok, hanem a bécsi udvar csinálta. Az uralkodóház volt az, mely a királyi szentesítés mellett, alkotmányos úton létesített törvényes állapotot fegyveres erőszakkal megtámadta; mi védelmi állást foglaltunk el a törvény mellett e támadás ellenében.

Nem azért mondom ezt, mintha személyemre nézve a forradalmi címtől szabadkozni akarnék. Én a forradalmat a népek szent jogának tartom s vallom, de egyszersmind oly végeszköznek tekintem, melyhez a népeknek csak azon esetben szabad nyúlniok, midőn azon nemzeti létüknek, vagy jogaiknak s szabadságuknak akár visszaszerzésére, akár megvédésére más módjuk nincs, vagy midőn boldogságuk szabad fejlődésének valamely fennálló rendszer anynyira útjában áll, hogy minden áron

való eltávolítását a nemzet szent érdekei követelik.

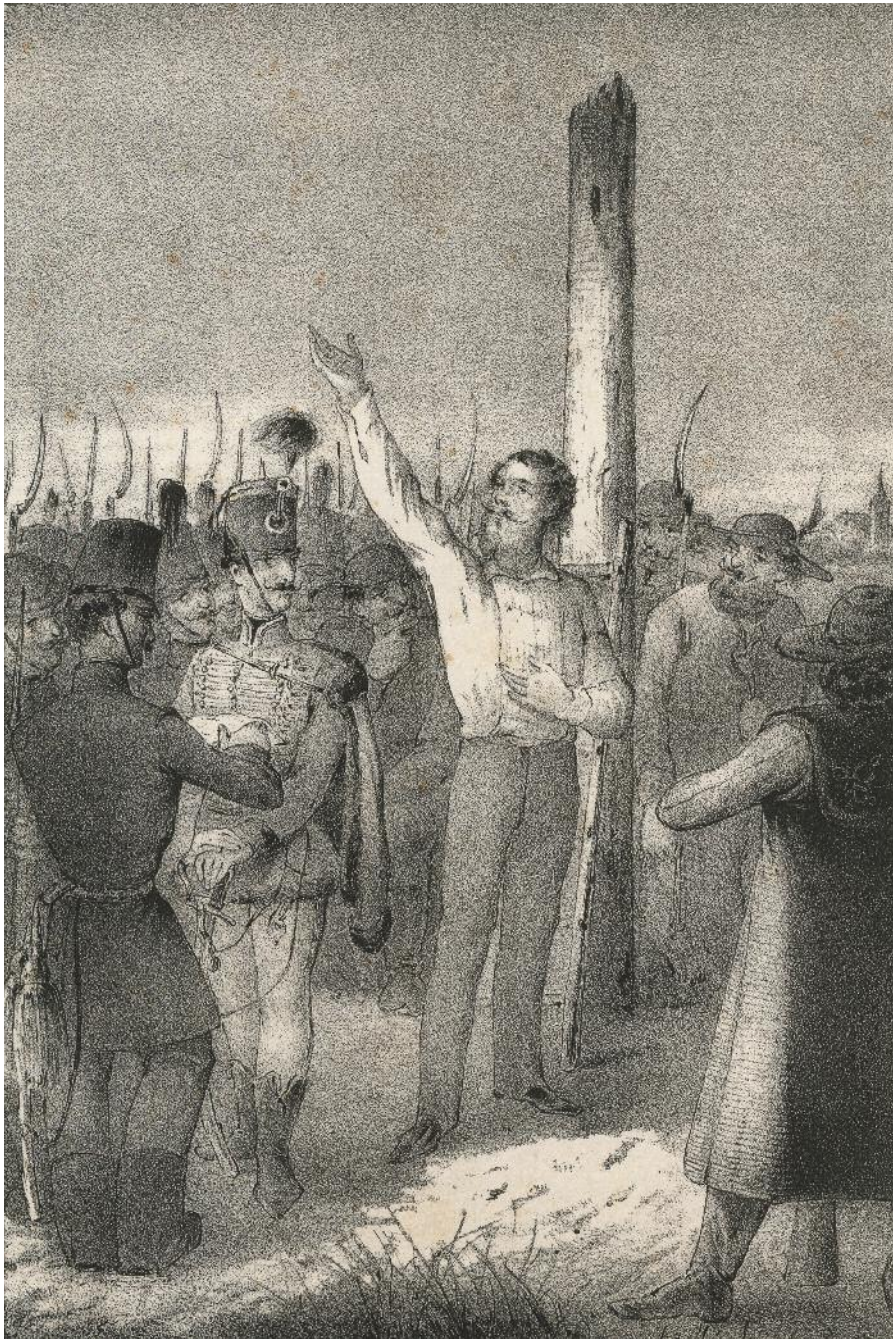
E szempontból indulva, nyíltan bevallom, hogy én óhajtom is, akarom is a forradalmat. Könnyelműen sohasem fogok nemzetem vérével játszani; lelkiismeretes szigorúsággal számot vetek a siker kilátásával: de ha az igazságos Isten könyörülete siker kilátásaival biztató alkalmat nyújt, én, hiven osztozva a veszélyben, minden lehető el fogok követni, hogy nemzetem kezében a jogot és szabadságot visszakövetelő forradalom zászlaja fennen loboghasson. Isten is engem akként segéljen, amint ez elhatározott szándékom és pedig szándékom azért, mert, a mint a körülmények állanak, nemzetem csak forradalom által szeresheti vissza szabadságát és függetlenségét, melytől isten és ember igazsága s jog, törvény és szerződések ellenére megfosztatott.

Ilyen a helyzet most, de 1848 tavaszán nem ilyen volt. Akkor nekünk forradalmat csinálni eszünk ágában sem volt; akkor mi csak reformokat akartunk s azokat a király szentesítése mellett alkotmányos úton keresztül is vittük.”

PÁRHUZAMOK, KÜLÖNBΣÉGEK

Párhuzamba állítható-e 1789–1794 francia forradalma a magyar 1848–49-cel? A kortársak jól ismerték a francia forradalom történetét. „Évek óta csaknem kirekesztőleges olvasmányom, reggeli és esteli imádságom, mindennapi kenyerem a francia forradalmak története, a világnak ez új evangélioma, melyben az emberiség második megváltója, a szabadság hirdeti igéit” – írta Petőfi 1848 tavaszán. „Minden szavát, minden betűjét szívembe véstem, és ott benn a holt betűk megelevenedtek, és az élethez jutottaknak szűk lett a hely, és tomboltak és őrvöngtek bennem!”

A francia revolúció iránti rajongás azonban korántsem mondható tömeges jelenségnek. Sőt, a kortársak többsége egyenesen rettegett attól, hogy Magyarországon megismétlődhet mindaz, ami 1789-ben, de főleg 1792-

Zichy Ödön gróf, Fejér megye volt főispáni helytartójának kivégzése a Csepel-szigeten 1848. szeptember 30-án. A grótot a haditörvényszék a törvényes formák betartásával ítélte halálra.

XVI. Lajos sikertelenül próbált elszökni a forradalmi Párizsból – I. Ferdinánd császárnak 1848 májusában ez sikerült, s az Udvarral együtt a tiroli Innsbruckba tette át székhelyét, ahonnan csak 1848 augusztusában tért vissza Bécsbe.

1794 között Franciaországban történt. A francia típusú szélsőséges forradalmi megnyilvánulásokat lényegében sikerült is elkerülni. Az 1930-as években Révai József neves kommunista ideológus ugyan igyekezett megtalálni azokat a párhuzamokat, amelyek a két esemény között fennállnak, azonban alaposabb vizsgálat után a különbségek határozottabbnak tűnnek. Magyarországon 1848. április 11. után ugyanabban a törvényi környezetben élte át az eseményeket, ellentétben Franciaországgal, ahol több alkotmány is váltotta egymást 1791–1794 között. Ez már önmagában stabilitást adott a rendszernek.

Magyarországon – ellentétben Franciaországgal – nem került sor a köztársaság kikiáltására. 1848 tavaszán, amikor az Udvar akadályokat gördített a független, felelős minisztériumról szóló törvénycikk szentesítése elé, Pesten akadtak ugyan a reszpublika kikiáltását követelő hangok, de ezeknek nem volt komoly tömegtámogatásuk. A már 1848 előtt a köztársaságért rajongó Szemere Bertalan 1849. május 2-i kormányfői programbeszédében ugyan forradalmi, reszpublikai és demokráciái irányúnak mondta programját – de a köztársaság kikiáltására ezt követően sem került sor; még ha a kialakuló berendezkedés valóban inkább köztársaságra, mint alkotmányos monarchiára emlékeztetett is.

Magyarországon nem alakult ki olyan forradalmi típusú, mind a végrehajtó hatalmat, mind a törvényhozást, mind az igazságszolgáltatást maga alá gyűrő ideiglenes kormány, mint a francia Közjóléti Bizottság. A képviselőház Országos Honvédelmi Bizottmányát a parlament mindvégig ellenőrizte, a szakminisztériumok – államtitkári vezetéssel – mindvégig működtek, s Kossuthnak kétségtelen személyes súlya ellenére soha nem lett olyan korlátlan és ellenőrizetlen hatalma, mint Robespierre-nek.

Magyarországon nem volt forradalmi terror, az arra jellemző szélsőségekkel és túlkapásokkal. Kossuth a vereség után egy hónappal a külhoni magyar diplomáciai ügynökökhöz inté-

zett körlevelében, az ún. vidini levélben is szomorúsággal vegyes büszkeséggel jelezte a francia 1789 és a magyar 1848–49 közötti különbséget: *„Vége van a dicsőségnek, egy fényes meteorja volt. Letűnt. Külellenség ellen meg tudtam védeni nemzetemet. Belárulás ellen nem. Talán ha Robespierre lettem volna. De ez lenni nem tudtam, nem akartam, s mondhatlan szerencsétlenségemben is emel a gondolat, hogy kezem vértől mocsoktalan.”*

Nem került sor a forradalmi-szabadságharcos táboron belüli véres leszámolásokra: az országgyűlést Debrecenbe nem követő képviselőket nem proskribálták, hanem hosszú és bonyo-

lult igazolási eljárás után legfeljebb lemondottnak tekintették. Az ún. gyémántperben magát megégető Madarász László „rendőrminiszter” ugyan szívesen emlegette a guillotine-t, de Kossuth egyetlen politikai ellenfelét sem börtönözték be vagy végezték ki.

Végül pedig a magyar események végeredménye nem a katonai diktatúra és az egyszemélyi uralom lett, mint Franciaországban. Görgeit ugyan gyakran vádolták ilyen törekvésekkel, de a Kossuth ellenzékével folytatott debreceni tárgyalásokon éppen ő volt az, aki kifejtette, hogy Kossuth esetleges elmozdítása esetén sem szándékozik átvenni a végrehajtó hatalmat. ♦

